

8. Павличко Дмитро. Поклик. – Дрогобич, 2009. – 176с.
9. Павличко Дмитро. Правда кличе. – К.: Веселка, 1995. – 318с.
10. Павличко Д.В. Твори: В 3 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т.1: Поезії. – 501с.
11. Павличко Д.В. Твори: В 3 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т.2: Поезії. – 542с.
12. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика (за заг. ред. І.К.Білодіда). – К.: Наукова думка, 1973. – С.103-107.
13. Тихолоз Богдан. Майстер різьбленого стилоса, або два кольори опришкової душі //Дивослово. – 2004. – №9. – С.65-69.

Галина ВИШНЕВСЬКА

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕМОНІЧНОГО У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Статтю присвячено аналізу хтонічного у поетичній творчості Дмитра Павличка. Виявлено основні смисли, що визначають його семантику у мовно-концептуальній картині світу письменника. Робота виконана в аспекті когнітивної лінгвістики.

Ключові слова: концепт, концептосфера, хтонічне, картина світу.

This article is devoted to the analysis of khtonic in poetic Dmytro Pavlychko creative works. The main meanings are discovered. They determine it's semantic in writer's linguistic-conceptual picture of the world. This work is done according to the aspect of cognitive linguistic.

Key words: concept, conceptsphere, khtonic, picture of the world.

Статья посвящена анализу хтонического в поэтическом творчестве Дмитрия Павлычко. Определены основные смыслы, что определяют его семантику в языково-концептуальной картине мира писателя. Работа выполнена в аспекте когнитивной лингвистики.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, хтоническое, картина мира.

Поява у 50-х роках ХХ ст. творів Д. Павличка викликала найрізноманітніші оцінки і характеристики, які часто не узгоджувалися між собою. Його таланти у літературі став подією. Сам автор прожив важке життя, повне суперечностей та контрастів, переслідувань, доносів, ув'язнення, але і яскравих визнань. Погоджуємося із критиком А. Шевченком: "Можна приймати поезію Павличка цілком, беззастережно, а можна погоджуватися з його думками, висловленими в трьох книгах літературно-критичних статей, есе, виступів, а якісь із них заперечувати, але не можна не захоплюватися цією яскравою особистістю, цим невтомним будівничим нашого духовного життя, цим полум'яним громадянином рідної землі" [9, с. 245].

Вивчення процесів мовного розвитку, зокрема в аспектах вияву експресивних потенцій мови, є актуальною гуманітарною проблемою, тому що в цілому стосується мови як вияву духовної культури народу. Етапи цього розвитку яскраво простежуються у творчості українських письменників, особливо тих, що історично мають право називатися мовними особистостями, розбудовниками мови, а саме до таких авторів належить Д. Павличко – одна з найпомітніших постатей в українській літературі ХХ-ХХІ ст. Справді, українська літературна мова його пера відзначається надзвичайною вишуканістю лексики, граматичних форм, тропіки й риторичних фігур, багатством і несподіваністю асоціацій, емоційно-вольовою напругою, семантичною місткістю тощо. Д. Павличко – дослідник і досліджуваний (Р. Лубківський, А. Малишко, В. Земляк). У його творах гострі соціальні теми та проблеми, присвячені рідній землі, мові, пісні тощо. У них фігурують найрізноманітніші образи, особливе місце серед яких займають сакральні-хтонічні.

Лінгвісти зацікавилися українською демонологією пізніше, ніж етнографи, літературознавці. Предметом їхньої уваги стали передусім походження, мотиви номінації, творення, функціонування демонологічних назв. Однак, незважаючи на давність інтересу до демонології, або сакральні-хтонічної, як її ще називають, вивчення її в контексті сучасного мовно-культурного дискурсу є актуальним.

До аналізу власне сакральної лексики науковці вдаються частіше і менше уваги приділяють дослідженню сакральні-хтонічної, нехтуючи тим, що лише "нечисте разом із чистим визначають релігійну полярність і відіграють у світі сакральному таку ж роль, як поняття добра і зла у світі профанному" [2, с. 52]. У цьому вбачає французький учений Р. Каюа діалектику сакрального, яким, на його думку, породжені добрий дух і злий, Бог і Сатана, священик і чаклун, що можуть однаково

занапастити і врятувати. Тому у межах сакрального на одному полюсі має бути священне, на іншому – демонічне [2, с. 55].

Пропонована стаття присвячена аналізу сакральних образів, відповідно концептуалізованих у мові та репрезентованих у поетичній творчості Д. Павличка. Вибір саме такого предмета дослідження можна пояснити тим, що тривалий час сучасна культура перебувала у стані болісного роздвоєння, бо в ній, з одного боку, давалося взнаки атеїстичне минуле, а з іншого – після падіння тоталітаризму відкривалися широкі можливості для повноцінного розвитку всіх її сфер.

Вияви сакральних образів в етнокультурі насамперед засвідчує концепт "чорт". В українській міфології чорти є зооморфними й антропоморфними істотами. Маленькі, чорненькі, вертляві, з ріжками, свинячим п'ятачком, копитцями і хвостом, були всюдишні та надзвичайно живучі [8, с. 36]. У мові ця група охоплює номінації істот з антропоморфно-зооморфними рисами (чорт, чугайстер, дідько); демонів-духів, які з утвердженням християнства стали сприйматися як біси; демонологічних персонажів, що сприймаються як тварини (вовкулака, змії); а також такі номінації, як-от: проклятий, рогатий, лукавий, нечистий, куций, Гриць без п'ят, щезник тощо [1, с. 201]; різних перевертнів та под.

Основні семантичні компоненти у структурі концепту "чорт" у творах Павличка збігаються з тими, що характеризують відповідну концептуальну одиницю в українській етносвідомості. Зокрема, чорт – це **"той, що сіє сумніви"**: *"І вліз у вухо чортом з-під поли"* [4, с. 139]; **"вселяє страх, хоча й не є таким всесильним"**: *"Здоров мій чорте, славний Тремагістре, я не боюся витівок твоїх, з душі моєї вилітають іскри, як з вогнища. Ти не ввіймаєш їх!"* [7]; **"стоїть на перешкоді"**: *"Чорт стоїть серед дороги, не пускає – не підходить!"* [4, с. 251]; **"той, що, як і в уявленнях народу, любить гроші, за допомогою яких спокушає"**: *"Пастухи і жовніри, й вертепні чорти набирають монет – гарячково задихані"* [7]; **"здатний до метаморфоз"**: *"Як чорт молився до отця і сина, то обертався в полум'я, зникав, горів, як злита на асфальт бензина, немов димар димів його рукав"* [7].

Відомо, що до номінаційного поля концепту "чорт" належать назви, сформовані або помітно трансформовані у християнському сценарії, які можна об'єднати у тематичну групу "сатана", а саме: сатана, диявол, Люцифер, Вельзевул та ін. [6, с. 154-155]. Незважаючи на своє походження, язичницьке чи християнське, усі номени негативно марковані. Ці слова є виразниками цілої гами почуттів, зокрема таких, як: незадоволення, роздратування, досада, обурення. Так, у Д. Павличка сатана: **"той, що є супротивником Бога, але якому теж поклоняються"**: *"Про визволення мрії потайні, проклин – Тобі, покони сатані!"* [4, с. 230]. У поемі "Ностальгія" сатана – це **"той, що штовхає на розбрат"**: *"З'явилися жахливі мертвяки, що їх недобра, сатанинська сила для мсти невзаємної воскресила"* [7]; **"той, що є чужим у раю"**: *"Я маю на увазі сатанюку, що гадом був у Божому раю"* [7]; **"той, що насміхається, глузує з людей"**: *"І сміється сатанюка: "Так оце співці нові?"* [4, с. 251]. У "Притчі про смерть" він також **"той, що залишив свій слід в житті людини"**: *"Знак сатанинський на твоїм чолі..."* [7]. За допомогою яскравої метафори експлікується концепт "чорт" у вірші "Двійник", втілюючи смисл: **"той, що хоче зайняти божественний трон"**: *"І на твоїх очах вже сльози, як полуда, і в сяйво янгола вступає сатана"* [7].

Деякі з номінацій сатани у досліджуваних текстах реалізуються у позиції зіставлення, об'єктивуючи такі смисли: **"той, що відбирає спокій"**: *"Та ненависть їх жерла, не зникла вона, мордувала ночами, немов сатана"* [7]; **"відступник, зрадник"**: *"Яничар, холуї, що вимагає плати немалої за те, що мови рідної не зна, хоч двоязкий він, як сатана!"* [7].

Символічно-метафорична природа концепту "чорт" виявляється у поезіях, де експлікуються підступність, підлість, хитрість відповідного демоноперсонажа. Об'єктивуючі подібних концептуальних ознак демонструють поетичні тексти, в яких засвідчено номінацію диявол: **"злий, підступний"**: *"Диявол був – немов овечка шута, із кучерями над ясним чолом. На дні очей світилася отрута"* [7]; **"той, що має владу над думками і помислами людини"**: *"В тяжку добу сокири й плахи, брудних дровітняних розправ перед очима костомохи з дияволом зіграв я в шахи дві партії – і дві програв"* [4, с. 217]; **"той, за дружбу з яким карає Бог"**: *"За що мене карає Бог, не знаю. Здогадуюсь, дияволу служив"* [7].

До вербалізаторів концепту належать і номени Вельзевул та Люцифер, контексти з якими засвідчують смисли: **"зла, вперта істота"**: *"Та енергійна впертість Вельзевула, – ось так з'явилася істота зла, що до потреб шлункових дуже чула, а розуму вживає лиш на те, щоб нищити духовне і святе"* [4, с. 331]; **"той, що є антиподом Христа"**: *"Та народу юрба, наче глуха непорушна стояла, здавалося, їй байдуже, де тут Люцифер, а де Христос"* [7].

У поемі "Князь" реалізується назва, яка своїм корінням сягає язичницького походження, – щезник. За давніми віруваннями гуцулів, це чорт, що раптово з'являється і зникає, скликаючи всіх міфічних істот у танок. У творі Д. Павличка номінація об'єктивує смисл: **"той, локусом якого є болото"**: *"Деся там тебе чекає Ярославна, твоя любов і найчистіша цнота, а ти – родина ханська повноправна – виходиш, ніби щезник, із болота"* [7].

Також у творчості Дмитра Павличка знаходить вираження хтонічне, втілене в образах упиря, мавки, вампіра, мари та ін. Про упиря у народі не було єдиної думки. Одні вважали його дитям

вовкулаки і відьми, інші стверджували, що упирі – це трупи відьом, чарівників, в яких після смерті переселилися біси і, не даючи їм спокою, постійно приводили тих у рух [8, с. 4]. Такий концептуалізований образ упиря як уособлення людей із вищезазначеними рисами, що склався в народній творчості, реалізується у "Ностальгії" та "Двійнику", засвідчуючи такі смисли: **"той, що ненавидить людей"**: *"То ж упирі й мерці живим жадають смерті"* [7]; **"уподібнюється до вовка"**: *"По смокінгах не розпізнати, де упирі, а де вовки"* [7].

Виявлений образ вампіра, очевидно, є продовженням чи генетичною трансформацією образу упиря. Знешкодити вампіра, як і упиря, можна, пробивши йому груди осиковим кілком, посікши його на кусні. Вдень – це звичайна людина, уночі він живиться людською кров'ю. У творах Д. Павличка вампір асоціюється з перевертнем: *"Брехнею хочете здолати страх, покорою одбитися од ззуби, та несподівано в своїх устах ви уздрите страшні вампірів зуби"* [7].

До однієї категорії з русалками як демонологічними персонажами, відомими ще з дохристиянських часів, М. Максимович і І. Нечуй-Левицький зараховують мавок. І. Нечуй-Левицький, проте, зауважує, що мавки "живуть в лісах і люблять співати, гойдаючись на березі" [3, с. 65]. У біблійних лексикографічних джерелах наголошується на приналежності русалок, мавок до потойбічного світу та їх підступній вдачі [5, с. 183]. Відповідно концепт "мавка" через позицію зіставлення у вірші "Душе моя..." за допомогою аналогічної назви втілює смисл: **"та, що має хитру та зрадливу вдачу"**: *"Мені з тобою, рідна, важко жити: в мені, як мавка в темному куці, сидиш та прагнеш іншого любити"* [7].

У поемі "Ностальгія" та у вірші "Двійник" концептуалізується образ мари, що інтерпретується в українській етнотрадиції і як примара убитого чоловіка, і як привид, і як міфічна істота в образі злої потвори, і як нечиста сила, різновид чорта. У Павличка мара: **"зловіща істота"**: *"Замкнися, слово! Одійди, маро!"* [4, с. 342].

Крім основних демонологічних образів, концептуалізуються у поезії Дмитра Павличка й інші. У багатьох творах знаходимо не чітко означені, але яскраво виражені негативно конотовані демонічні персонажі, як-от: страховисько, примара, потвора (створа), нечисть, створіння зла та ін., що репрезентують концепт "страховисько". Позначений відповідними номенами, він реалізує такі смисли: **"те, що лякає"**: *"Летить як птерозавр, страховисько старе, на мене дихає рікою вогняною, і б'є мене крильми, і кігтями дере"* [7] (подібний образ корелює з образами змія, гаспида); *"Таке страшидло і в уяві Гойї не появлялось"* [7]; **"те, що асоціюється з померлими"**: *"А зовні – з мертвих стін вилазять страховидла; дракони й плазуни"* [7]; **"те, що заганяє у безвихідь"**: *"Зайду і помолюсь у темній порожнечі, і вийду, й побіжу, втікаючи притьма від постраховища, що б'є мене і каже: "Не втечеш. Рятунку вже нема!"* [7].

Особливу продуктивність у досліджуваних текстах виявляє лексема потвора, яку можна розглядати і як номен вищезгаданого концепту, і як окремий концепт. У текстах із цією назвою реалізуються смисли: **"зла та страшна, що має звірину подобу"**: *"Ти невблаганна і сувора, захланна танкова потвора, вогнями дихаючий звір!"* [7], *"Чи довго ще здихатиме потвора, грузька, живуча й труйна падлина?"* [7]; **"та, що має підлу вдачу"**: *"Ми впали, та не згинули в безодні, а стали, як потвори земноводні: хребти гнучкі, сумління під лускою, студена кров під шкірою ковзкою..."* [7], *"А той, панок із хама, та потвора, що дротом нас обсотувала вчора..."* [7]. Дмитро Павличко послуговується також демононазвою почвара, яка акумулює смисл: **"та, що кривдить людей"**: *"І кров моя чорніє на снігу, дзьобами в серце б'є мене почвара, та я живу!"* [7]. Виявлені контексти часто засвідчують індивідуально-авторське тлумачення демонологічних образів: *"О пане Кучмо, дайте йому ідла, бо загризе і вас почвара підла"* [7].

Трапляються випадки вживання інших демонолексем як репрезентантів відповідних концептуалізованих образів, як-от: примара (*"Щасливий світ – спокуслива примара"* [7]), нечисть (*"Порятуй нас, Господи, од нечисті такої, а вздриш його перехрестися й сплюй..."* [7]), створіння зла (*"Від предків я успадкував знання, що за жадання волі і держави нам серце вижиратиме щодня літаюче створіння зла двоглаве"* [7]).

Проаналізувавши сакральні-хтонічні концептуальні структури у поетичних творах Дмитра Павличка, сформовані у різних площинах (християнській і язичницькій), прийшли до висновку, що найбільш репрезентованим є концепт "чорт", виражений значною кількістю негативно забарвлених лексем. Помітну продуктивність в реалізації концептуальних смислів виявляє позиція зіставлення, оскільки поет частіше порівнює із відомими демоноперсонажами катів українського народу, його ворогів. Проведені спостереження покликані активізувати дослідницький інтерес до української демонології, втіленої у поетичній мові, особливо в плані її лінгвокогнітивного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демонічні істоти: Русалка, Чугайстер і ін. // 100 найвідоміших образів української міфології. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.

2. Каюа Р. Людина і сакральне // Пер. з фр. А.В.Усик. – К.: Ваклер, 2003.— 256 с.
3. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. – К.: Обереги, 2003. – 144 с.
4. Павличко Д. В. Ялівець: Поезії. – К.: Веселка, 2004. – 399 с.
5. Релігієзнавчий словник /Ред. А. Колодний, Б. Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
6. Сад демонов – Hortus daemonum. – М.: INTRADA, 1998. – 320с.
7. Сайт поезії: Дмитро Павличко // <http://www.poetryclub.com.ua>
8. Супруненко В. Нечистая сила. – Запорожье: Издатель, 1991. – 340 с.
9. Усі письменники / Упор. Ю. І. Хізова, В. В. Щоголева. – Харків: Торсінг плюс, 2006. – 384 с.

Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ САКРАЛЬНОГО У ПОЕТИЦІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

Стаття присвячена аналізу сакрального у поетичній мові Д.Павличка. Тлумачення сакрального у широкому і вузькому значенні зумовило виділення, з одного боку, вегетативних, орнітальних, астральних та ін. концептів-образів, а з іншого – релігійних, репрезентованих константами „Бог” і „Богородиця”. Простежено специфіку їх лінгвальної об’єктивації у пісенній творчості Дмитра Павличка.

Ключові слова: сакральне, концептуалізація, пісенна творчість, концепт-образ, Д. Павличко.

The article is dedicated to the analysis of the sacred in poetic language by D. Pavlychko. The interpretation of sacred issues in broad and narrow meanings caused the necessity to define, on the one hand, vegetational, ornitological and astrological and other concept-images, and, on the other hand, religions images represented by such concepts as „God” and „Virgin Mary”. The peculiarities of linguistic objectivation in poetic works by Dmytro Pavlychko.

Key words: the sacred, conceptualization, poetic works, concept-image, Dmytro Pavlychko.

Статья посвящена анализу сакрального в поэтическом языке Д. Павлычко. Толкование сакрального в широком и узком смысле обусловило выделение, с одной стороны, вегетативных, орнитальных, астральных и др. концепт-образов, а с другой - религиозных, представленных константами "Бог" и "Богородица". Прослежена специфика их лингвальной объективации в песенном творчестве Дмитрия Павлычко.

Ключевые слова: сакральное, концептуализация, песенное творчество, концепт-образ, Д. Павлычко.

Когнітивний аналіз художнього тексту став одним із пріоритетних напрямків у сучасній лінгвістиці. Зокрема, активізувався інтерес до художньої картини світу як складової мовної картини (Л. Петрова, Н. Слухай), до концепту як мовно-ментального феномена (В. Маслова, В. Жайворонок) тощо. Аналіз таких ментальних структур, як концепти, з одного боку, дає змогу простежити специфіку індивідуально-авторського відображення світу, а з іншого – морально-етнічні цінності, властиві колективній свідомості на певному історичному етапі.

З огляду на це тема, присвячена дослідженню однієї з концептосфер української мови, а саме сакральної, реалізованої в авторській картині світу, є актуальною. Матеріалом дослідження послужила поетична творчість Дмитра Павличка, якого Олесь Гончар у своєму „Щоденнику” справедливо називав поетом від Бога.

Поетична форма для митця, за словами М. Жулинського, – „еквівалент визначення того, що пережила його душа. Павличкова емоційна чутливість болісних доторків образним словом до власних тривог і почувань особлива, тому викликає надзвичайно щирі реакції читача... Враження переконливі, бо правдиві. Здійснюється своєрідне, через вербальне самовираження, діагностування своїх почуттів у проєкції на довколишній світ” [4, с. 6]. Поета завжди підносила висока хвиля суб’єктивного переживання всього того, що відлунує актуальністю у політичному і громадському житті країни. Свого часу (1967 р.) у передмові до книги поезій Б.-І. Антонича Д. Павличко кваліфікував його як сакрального поета. Це повною мірою стосується й самого автора передмови, поетичні візії якого вражають своєю символічністю, алегоричністю, метафоричністю тощо.

У пропонованій статті об’єктом аналізу стали сакральні концепти, репрезентовані у пісенній творчості Д. Павличка, яка нині визначає рівень естетичних звершень українського пісенного мелосу. Досить згадати хоча б ті пісні, що давно стали народними, як-от: „Два кольори”, „Явір і яворина”, „Впали роси на покоси”, „Лелеченьки”, „Ave, Maria!” та ін.

У науковій парадигмі розрізняють широке і вузьке розуміння сакрального. З одного боку, сакральне – це передусім те, чому притаманна найвища цінність, за яку людина готова при потребі пожертвувати життям, „воно – сутність світу, його основа, його момент істини” [5, с. 239]. З іншого – це релігійний феномен, „універсальна категорія релігійної свідомості, яка охоплює все те, що є святим: культ, особи і речі, що були посвячені” [1, с. 252]. Як релігійний феномен сакральне пов’язане з Богом, Богородицею, Святими і под. Отже, сакральне – настільки різнопланова категорія, наскільки своєрідними